

TOELICHTING
bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd stadsgezicht **TU-wijk**
gemeente Delft (Zuid-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

datum in procedure:

datum aanwijzing:

errata:

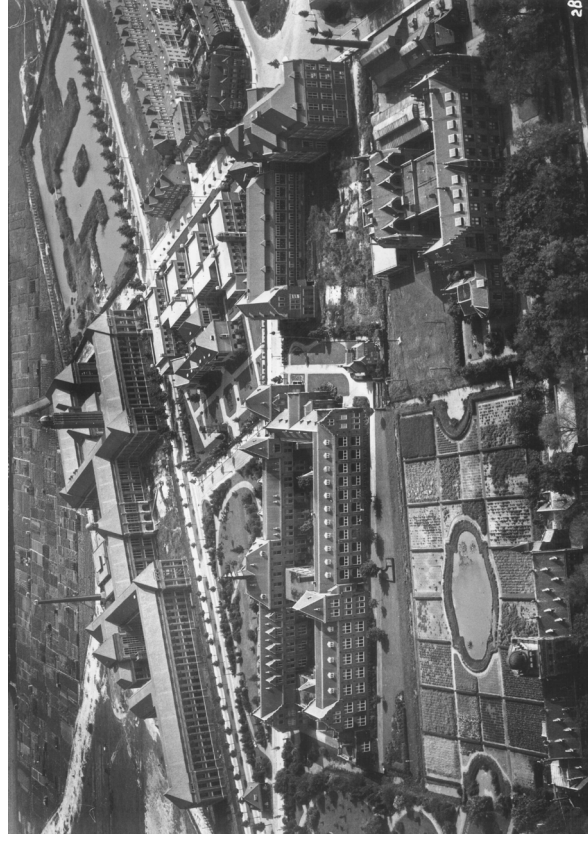

Foto: Delft, 1925

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van de 'TU-wijk te Delft als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het beschermd stadsgezicht TU-wijk bestaat in hoofdzaak uit een vanaf de het eind van de 19^e eeuw in fasen tot ontwikkeling gekomen complex van gebouwen aan de zuidzijde van de stad, dat onderdak bood aan de Polytechnische School, later Technische Hogeschool Delft en nu Technische Universiteit Delft.

Een klein deel van het complex van de Technische Hogeschool ligt tussen de voormalige zuidelijke singelgracht en het van kort na 1890 daterende Rijn-Schiekanaal, maar het merendeel van de gebouwen ligt aan de zuidzijde van de vaarweg. De ontwikkeling van dit zuidelijk deel, waaraan een grootschalig en een ruim opgezet concept ten grondslag heeft gelegen, hield, naast de bouw van een aantal volumineuze panden voor de Technische Hogeschool, tevens de inrichting in van een aangrenzend gebied, waar onder meer luxe woningen zijn verrezen. Een aantal brede lanen, plantsoenen, parken en andere groenstructuren in het gebied draagt sterk bij aan het karakter van de TU-wijk, terwijl het gebied aan de zuidoostzijde wordt afgesloten door de deels 19^e-eeuwse begraafplaats Jaffa.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Evenals van de binnen de Delftse stadsgrachten gelegen gronden is ook de oorspronkelijke structuur van de onder het beschermd stadsgezicht TU-wijk gelegen laagveengronden bepaald door een regelmatige blokverkeveling, die geleidelijk overgaat in een strokenverkeveling. Aangenomen wordt dat deze strokenverkeveling secundair is en dat het gebied al voor de 12^e eeuw (ten dele) in cultuur was gebracht.

De Rotterdamse Weg en de oever van de Schie waren al in de 17^e en 18^e eeuw bezet met bedrijven - vooral scheepswerven. Daarnaast lagen er in de 18e eeuw enige buitens, vooral aan de oostzijde van de weg. Een tweede tuinclusie sloot hierop aan en strekte zich uit van de Schie-oever tot ver over de Rotterdamse Weg naar het oosten. Dit lineaire tuincluster lag langs de singel en strekte zich uit over slechts één strookkavel.

Aan het begin van de 19e eeuw had het zuidelijk buitengebied van Delft slechts weinig wijzigingen ondergaan ten opzichte van de 17e en 18e eeuw.

Een plan van J.D. Zocher, uit 1837, waarin vrijwel het gehele gebied tussen de stadsgracht en de Nieuwe Laan deel zou gaan uitmaken van een 'stads-wandeling' en zo een landschappelijke parkaanleg zou krijgen, werd niet uitgevoerd. Dat bleek al snel, want iets westelijk van de begraafplaats, nabij de knik in de stadsgracht, werd in 1841 een fabriek gesticht voor de constructie van (stoom)werktuigen. Het bijbehorende woonhuis, dat grotendeels uit 1847 dateert, bestaat nog. Verder was het gehele gebied tussen de Rotterdamse Weg en de Kromme Wetering rond het midden van de 19^e eeuw nog vrijwel onbebouwd en was het in gebruik als weiland.

In het derde kwart van de eeuw kwam de ontwikkeling op gang en werd tussen de oude stadsgracht en de Nieuwe Laan de huidige Ezelsveldlaan aangelegd. Daarna vond er in het gebied opnieuw bebouwing plaats, onder meer als gevolg van de vestiging van een ijzergieterij, rond 1865.

In 1867 werd aan de grens van Delft langs de Kloosterwatering op een recht-hoekig perceel een nieuwe begraafplaats voor Delft ingericht. Deze Algemene Begraafplaats Jaffa kreeg langs de zuidzijde van de watering een toegang vanaf de Rotterdamse Weg.

Een ingrijpende herinrichting van het gebied vond plaats na 1890, toen in het kader van de aanleg van een vaarweg van de Oude Rijn te Leiden naar het Rijnmondgebied in Rotterdam een omleidingsroute om Delft werd gerealiseerd. Voor deze vaarweg werd onder meer gebruikgemaakt van de oostelijke stadsgracht van Delft, maar aan de zuidzijde werd een omleidingskanaal aangelegd. Deze omleiding vormde een directe verbinding naar De Kolk. Langs de zuidzijde van het kanaal werd een smalle, beplante weg aangelegd, de Kanaalweg. De coupure kwam tot stand in de jaren 1891-1894 en werd compleet door een draaibrug en een brugwachtershuis nabij de nog bestaande, middeleeuwse Oostpoort. Dit brugwachtershuis aan de Nieuwe Laan is nog aanwezig.

De doodlopende tak van de voormalige stadsgracht, die parallel loopt aan de Zuiderstraat, fungeert tegenwoordig als ligplaats voor woonschepen.

Verder werd het gebied tussen de vroegere stadsgracht en de coupure vanaf 1895 steeds dichter bebouwd met panden voor de Polytechnische School, zoals het aan het kanaal gesitueerde, villa-achtige Bacteriologisch Laboratorium (1895, uitgebreid in 1911 en 1929), het uit meerdere volumes bestaande en tot vijf lagen hoge complex voor Werktuig- en Scheepsbouwkunde, met ketelhuis en schoorsteen (tussen 1911 en 1942 in meerdere fasen tot stand gekomen) en een aantal dienstwoningen. Deze bebouwing richtte zich naar de bestaande infrastructuur van de Ezelsveldlaan en de Nieuwe Laan, maar in mindere mate naar het kanaal. Aan de waterzijde van de Nieuwe Laan kwam in 1926 het clubgebouw van de 'Delftsche Studenten Roevereeniging LAGA' tot stand. De meeste van deze gebouwen zijn, hoewel gewijzigd, nog aanwezig.

Ook ten zuiden van het nieuwe kanaal kwamen omstreeks 1895 ruimtelijke ontwikkelingen op gang. De eerste bouwactiviteit ging hier uit van de Polytechnische School, die via het Rijk verscheidene percelen bouwgrond langs de oever van het kanaal had verworven. Als eerste en tevens als oostelijkste, kwam in 1896 het gebouw voor Geodesie gereed, dat met een koepelvormig observatorium - hoog op de middenrisaliet - een zeer markant silhouet kreeg. Ten westen hiervan kwam in 1903 een complex gebouwen gereed, dat was bestemd als Laboratorium voor Physica en Electrotechniek. Het complex omvatte, behalve het op een T-vormige plattegrond tot stand gekomen hoofdgebouw met annexen (waaronder een dynamoruimte), een ketelhuis met vrijstaande schoorsteen, een machinistenwoning en een speciaal hiertoe ingerichte, rijwielberging. Tussen het tweetal hoofdonderdelen bevonden zich tevens een conciërgewoning en een opslaggebouw, die echter beide zijn gesloopt en vervangen door naoorlogse hoogbouw ten behoeve van Luchtvaarttechniek.

Inmiddels was een stedenbouwkundig ontwerp gemaakt voor de inrichting van het zogenoemde Poortland en de Wippolder, waarin ten zuidoosten van de coupure ruimte was voorzien voor een verdere uitbreiding van de in 1905 tot Technische Hogeschool omgedoopte Polytechnische School. Het ontwerp van de gemeentearchitect M.A.C. Hartman, uit 1908, voorzag in een enige honderden meters zuidelijk van de oude Oostpoort gelegen verkeersknooppunt van een zestal wegen en straten.

Een noordwaarts lopende, iets geknikte as (vroeger Poortlandlaan, nu echter onderdeel van de Julianalaan) en een naar het westen gerichte as (de tegenwoordige Mijnbouwstraat) omsloten het (beoogde) Hogeschoolterrein. Aan de noordzijde van de Mijnbouwstraat was inmiddels het Instituut voor Mijnbouwkunde tot ontwikkeling gekomen - een twee bouwlagen tellend bouwblok onder zadeldaken, dat twee binnenplaatsen kent (voltooid in 1912). Enkele jaren later (1914-1917) werd aan de Julianalaan het gebouw voor Bio-technologie gebouwd.

Tegelijkertijd werd op het toen door de vier TH-gebouwen aan de zuidzijde van het omleidingskanaal omsloten terrein, een Cultuurtuin voor Technische Gewassen gesticht. De ongeveer 2,5 hectare grote tuin omvatte ook een in de periode 1916-1917 gebouwd kassencomplex, dat nog grotendeels aanwezig is. De tuin is in de jaren zeventig ten dele bebouwd en deels ook als zodanig opgeheven. Een belangrijk stuk is echter nog steeds ingericht in een gemeenschappelijke, met enerzijds rechthoekige perken, maar anderzijds met in landschappelijke trant aangelegde onderdelen. De beplanting is zeer gevarieerd en biologisch uiterst waardevol. Tot het tuincomplex behoren enige woningen en verscheidene bedrijfsgebouwen - waaronder de plantenkassen - uit de tijd van eerste aanleg.

Het uitbreidingsplan van 1908 was hiermee in feite achterhaald en de plattegrond van Delft van 1915 laat dan ook heel nieuwe ontwikkelingen zien. Het meest opvallend op deze kaart zijn de omvangrijke inrichtingsplannen, die het Rijk blijkbaar voor ogen had: een groot aantal van de in het stratenplan van 1908 opgenomen bouwblokken was door het Rijk aangekocht en bestemd voor de constructie van gebouwen voor de TH. De contouren van veel gebouwen in het gebied rond de Mijnbouwstraat en het zuidelijke deel van de Julianalaan waren al ingetekend. En een groot deel van de plannen is uiteindelijk ook volgens ongeveer dezelfde contouren tot stand gekomen.

Prominent ligt het gebouw voor Scheikundige Propaedeutie, uit 1923, dat zich aan de korte zijde van het driehoekige De Vries van Heystplantsoen bevindt, in de wig tussen de Mijnbouwstraat en de Julianalaan. Ten noorden van dit gebouw was in 1917 aan de Mijnbouwstraat/hoek Mijnbouwplein/Michel de Ruyterweg een gebouw voor Technische Physica beoogd, dat, na een periode van stilstand in de ontwikkeling, in 1930 werd opgeleverd. Dit gebouw domineert het Mijnbouwplein door de torenachtige hoek, de risalieten en de ingangspartij.

Aan de andere kant van het prominente gebouw voor Scheikundige Propagandea, aan de zuidoostzijde van de Julianalaan, strekt zich over de volle gevelwand het zogenaamde rode chemiegebouw uit, dat rond 1920 werd ontworpen en waaraan door omstandigheden tot na de Tweede Wereldoorlog is gebouwd. Het op samengestelde plattegrond tot stand gekomen gebouw, met een aantal meer en minder besloten binnenplaatsen, is twee bouwlagen met kap hoog en kenmerkt zich door de hoge toren, die de omgeving sterk overheerst. Aan de zuidoostzijde van dit grote gebouw, aan het Zuidplantsoen, is een 'statisch' vormgegeven ketelhuis met één bouwlaag en een (inmiddels verdwenen) schoorsteen ingepast in een halfopen binnenplaats.

Het stedenbouwkundig plan van 1908 voorzagt oorspronkelijk in de eerste plaats in de aanleg van een woonwijk in de Wippolder en het Poortland. Uitgaande van de omgeving van de Oostpoort is hieraan in ongeveer dezelfde tijd - vanaf circa 1910 - gevolg gegeven.

Ten oosten en zuidoosten van de Julianalaan - toen nog Poortlandlaan - werden, vooral na de Eerste Wereldoorlog, op ruime schaal straten gerooid en woningcomplexen tot stand gebracht. De hoek van de Julianalaan met de Kanaalweg neemt een belangrijke en beeldbepalende stedenbouwkundige positie in (1913). Opmerkelijk is ook de Kerk van het Allerheiligst Sacrament (1938-1939); opvolger van een eerder houten exemplaar) aan het Poortlandplein, die met zijn robuuste toren de zichtlijnen van zowel de Julianalaan als van de Mijnbouwstraat beëindigt. De kerk is gebouwd naar ontwerp van H. Thunnissen en J.Th. van Rossum.

In 1930 vond ook een uitbreiding plaats van de begraafplaats Jaffa. Het terrein werd naar het noorden toe sterk verruimd in samenhang gebracht met het stedenbouwkundig ontwerp van Delft. Er ontstond een zeshoekig terrein, waarin de Kloosterwatering een monumentale beëindiging kreeg in de vorm van een nieuwe aula. De oude begraafplaats werd in de nieuwe geïntegreerd, maar bleef als zodanig herkenbaar. De begraafplaats wordt aan de noordzijde van de TH-gebouwen gescheiden door het Zuidplantsoen.

Het uitbreidingsplan van 1908 is van de hand van de gemeentearchitect M.A.C. Hartman. Het uitbreidingsplan uit 1921 werd gemaakt door de 'Commissie voor Stadsuitbreiding', waarin onder meer H.P. Berlage, J.A.G. van der Steur, S.G. Evers en J.L. Schouten zitting hadden.

Een derde plan, waarin een deel van de ontwerpen van 1921 werd verwerkt, dateert van 1931 en is van de hand van J. de Booij jr.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Het beschermd stadsgezicht 'TU'-wijk wordt tegenwoordig vooral gekenmerkt door een conglomeraat van gebouwen voor onderzoeks- en onderwijsdoelen en gebouwen voor ondersteunende functies. Deze dateren uit de periode 1895-1945.

De meeste TH-panden zijn op enige afstand van deze assen gesitueerd, waardoor de ruimte een open karakter heeft. Dit open karakter wordt extra ondersteund door het botanisch tuinencomplex. Een tweede groenstructuur is die van de begraafplaats Jaffa en het Zuidplantsoen. Deze structuur strekt zich uit tussen de vooroorlogse en de naoorlogse TH-gebouwen en is een buffer tussen beide.

Als meest waardevolle hoofdkenmerken zijn te beschouwen het ensemble van gebouwen, die werden gesticht ten behoeve van de Technische Hogeschool, de botanische tuin te midden van een aantal van deze gebouwen en het De Vries van Heystplantsoen binnen de beide convergerende assen van de Julianalaan en de Mijnbouwstraat. Het conglomeraat van laat-19^e- en vroeg-20^e-eeuwse gebouwen voor onderwijs- en onderzoeksdoeleinden vormt een voor die tijd, althans in Nederland, uniek verspreid.

Het stedenbouwkundig ruim opgezette plan met zijn invulling door grote schalige gebouwen vormt, mede door de inpassing van groene zones, een scherp contrast met de aangrenzende Delftse binnenstad, die juist wordt gekenmerkt door kleinschaligheid en weinig groen.

De belangrijkste waarden binnen groenvoorziening en openbare ruimte zijn gelegen in de inrichting van de Botanische Tuin te midden van het gebouwcomplex van de TU. tussen het kanaal en de Mijnbouwstraat en in het De Vries van Heystplantsoen. De Botanische Tuin is ten dele ingericht als een in geometrische vormen aangelegde kweektuin, met (zeldzame) planten en bomen - meestal in de vorm van te exploiteren gewassen - en deels als een in Gemengde Stijl uitgevoerde siertuin met bosschages, doorzichten, paden en waterpartijen, waarin zowel geometrische als 'natuurlijke' vormen zijn verwerkt.

Het De Vries van Heystplantsoen is eenvoudig, maar bijzonder geraffineerd van aanleg. Van west naar oost strekt zich een langzaam vernauwende zichtlijn uit, die wordt beëindigd door de kerk Allerheiligst Sacrament. Op die manier is optimaal gebruikgemaakt van de mogelijkheden, die het tweetal convergerende wegen en hun gevelwanden bieden.

De Jaffabegraafplaats en het Zuidplantsoen vormen samen de veruit grootste groenstructuur binnen het beschermd gezicht. In de zuidelijke begrenzing van de begraafplaats laat zich nog een vroegere kavelsloot herkennen. De Kloostertewetering, vindt, hoewel hij ten dele werd gedempt, een beëindiging in de ingang van de begraafplaats en de aula. De oudste begraafplaats laat zich ten zuiden hiervan nog goed herkennen. Het met hoge bomen en struikgewas beplante Zuiderplantsoen en de begraafplaats vormen samen een belangrijke oase van rust op de overgang van het voor- en naoorlogse Delft.

BEGRENZING

Aan de noordzijde wordt het beschermd stadsgezicht globaal begrensd door de Ezelsveldlaan. De Julianalaan en in het verlengde daarvan de Schoemakerstraat vormen de oostgrens. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de kerk Allerheiligst Sacrament binnen de begrenzing is gelegen. De zuidgrens wordt gevormd door de Christaan Huygensweg. De westgrens ten slotte wordt gevormd door de Michiel de Ruyterweg.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/42/03.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

- Ruimtelijke hoofdstructuur, water- en groenstructuur.
- Beeldbepalende en/of monumentale bebouwing.
- Samenhang tussen bebouwing, groen en ruimte.
- Herkenbare functionele samenhang.
- Zichtlijnen.

WAARDERING

Als meest waardevolle hoofdenkenmerken zijn te beschouwen het ensemble van gebouwen, die werden gesticht ten behoeve van de Technische Hogeschool, de Botanische Tuin te midden van een aantal van deze gebouwen en het De Vries van Heystplantsoen binnen de beide convergerende assen van de Julianalaan en de Mijnbouwstraat.

Het conglomeraat van laat-19^e- en vroeg-20^e-eeuwse gebouwen voor onderwijs- en onderzoeksdoeleinden vormt een voor die tijd, althans in Nederland, uniek verschijsel en is van algemeen belang vanwege hun zeer bijzondere en voor die tijd in Nederland unieke architectuurhistorische, sociaal-economische, stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden.

Het stedenbouwkundig ruim opgezette plan met zijn invulling door groot-schalige gebouwen vormt, mede door de inpassing van groene zones, een scherp contrast met de aangrenzende Delftse binnenstad, die juist wordt gekenmerkt door kleinschaligheid en weinig groen.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* [13 delen + supplement]. Gorinchem 1839-1851.
- *Beschermde stads- en dorpsgezichten ex artikel 20 van de monumentenwet; gemeente Delft [...]; stadsgesicht Delft en idem (foto's)*. Z.p. [Zeist], z.j. [1970]
- D.I. Grinberg, *Housing in The Netherlands 1900-1940*, Delft 1982.
- L. van Heijningen, *Energiek en Ondernemend; 150 jaar olie en vernisfabriek L. Vliegenhart B.V. Delft*, Rijswijk 1989. [Nederlands- en Engelstalige uitgave].
- E.J. Hoogenberk en B.D. Verbrugge, *Bedreigde gebouwen; bomen, breken en behouden in Delft 1840-1940*, Delft 1982.
- *Jongere bouwkunst en stedenbouw 1800-1945; Delft*. 6 delen. Den Haag 1995.
- K.A. Mans en W.A.M. van Winden, *Architectuurgids van Delft 1240-1992*, Delft 1992.
- C.S. Oldenburg-Ebbers, A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, deel West; Noord-Holland, Zuid-Holland*, Rotterdam 1998.
- C. Scheffer en A.F.J. Niemeijer, *Architectuur en stedenbouw in Zuid-Holland 1850-1945*, Zwolle / Zeist 1996.
- R.A.F. Smook, *Binnensteden veranderen; atlas van het ruimtelijk veranderingsproces van Nederlandse binnensteden in de laatste anderhalve eeuw*, Zutphen 1984.

Kaarten

1. Overzichtskaart, RDMZ 2005.
2. Waarderingskaart, RDMZ 2005.
3. Gemeente Delft, 'Uitbreiding in den Wippolder', 1915.
Bron: Gemeentearchief Delft.
4. Detail van plattegrond, 1915. Bron: Gemeentearchief Delft.
Bron: Gemeentearchief Delft.
5. Delft, 1925. Bron: Aviodrome Luchtfotografie.
6. Delft, 1926. Bron: Aviodrome Luchtfotografie.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2005

Onderzoek en tekst:

- Provincie Zuid-Holland, drs. A.F.J. Niemeijer
- RDMZ, ing. F.P. Buchner (tekstbewerking)

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. N.H. van Diepen

Thematische kaarten: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: Aviodrome Luchtfotografie

Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

RDMZ/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

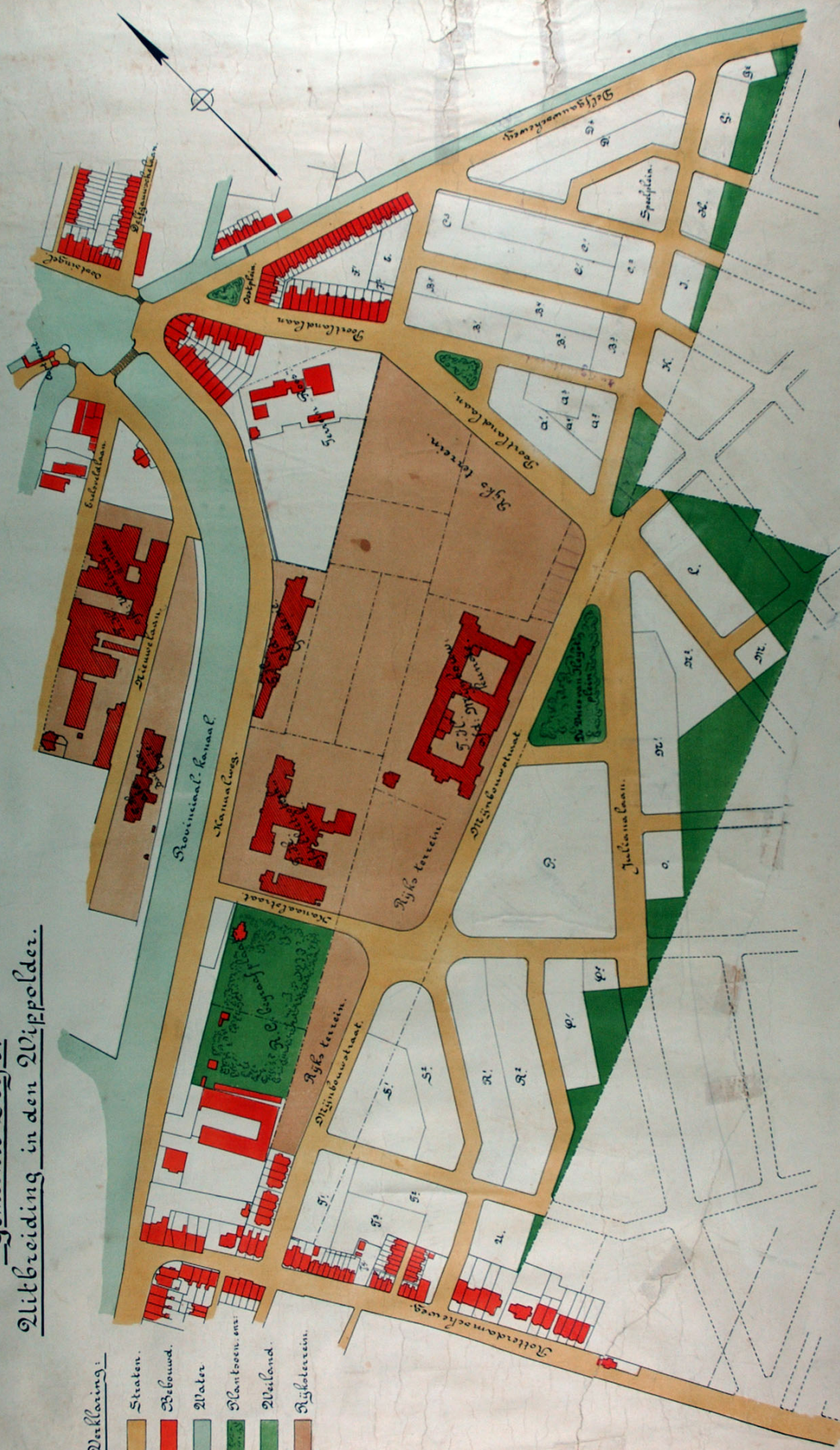
BIJLAGEN

1. Overzichtskaart.
2. Waarderingskaart
3. Gemeente Delft, 'Uitbreiding in den Wippolder', 1915.
4. Detail van plattegrond, 1915.
5. Delft, 1925.
6. Delft, 1926.

Gemeente Delft. Uitbreiding in den Wippolder.

Verklaring:

- Straten.
- Beboud.
- Water
- Plantsoenen.
- Weiland.
- Rijks terrein.

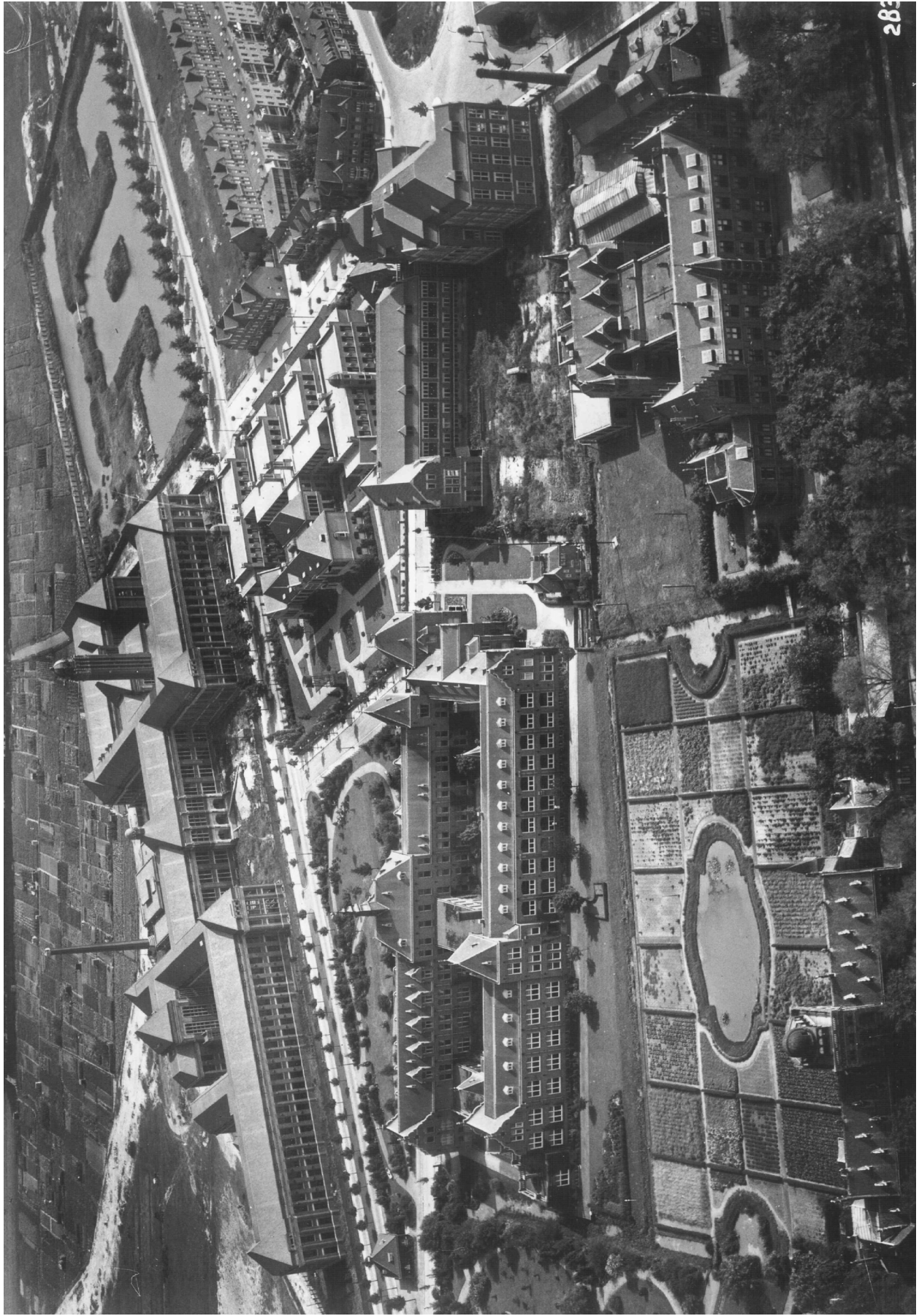

Schaal: 1:50,000.

Delft. 1915.

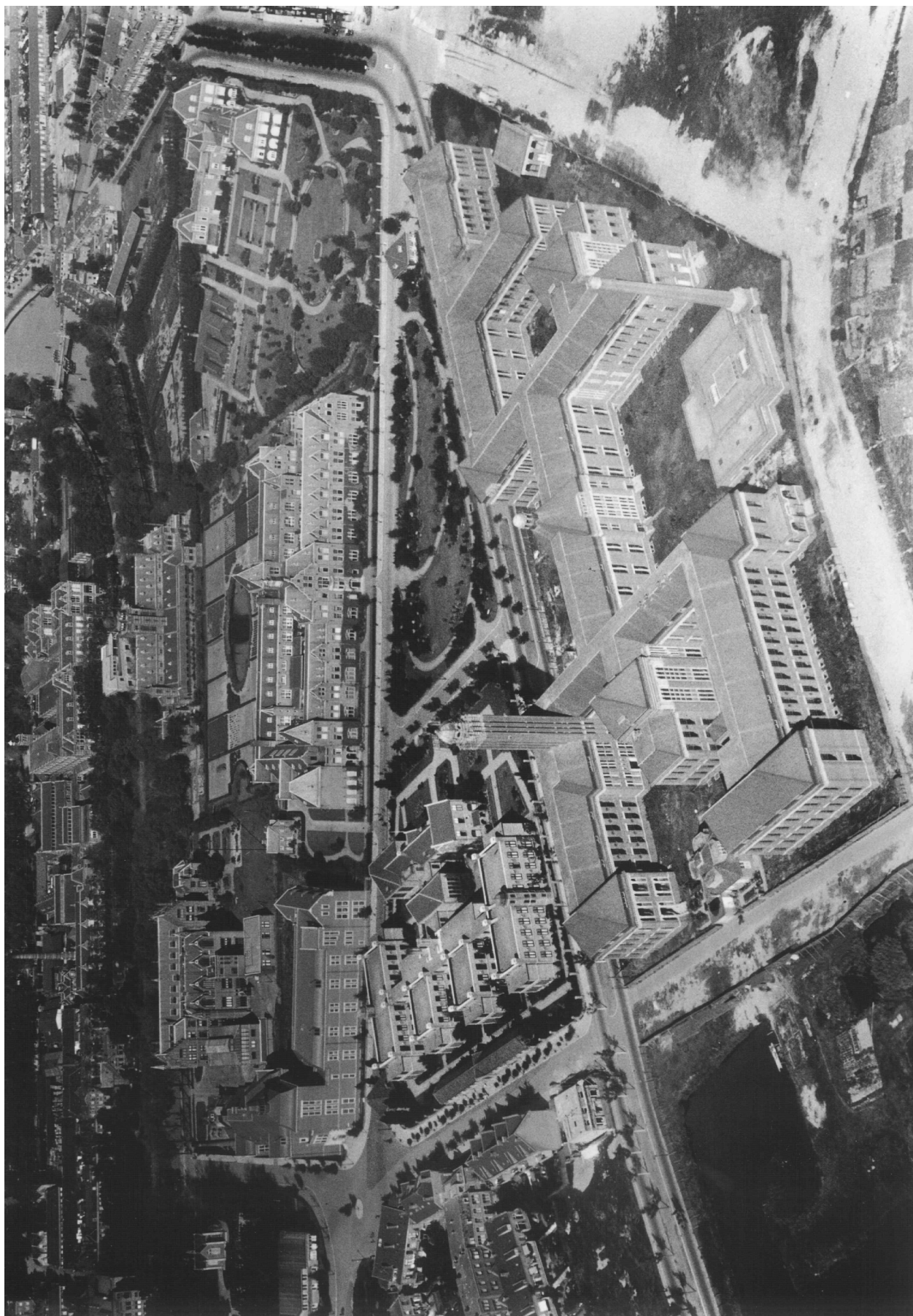

Kaart 4 Detail van plattegrond, 1915

283

Kaart 5 Delft, 1925

Kaart 6 Delft, 1926